

Наталія Шаронова,

завідувач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем
НТУ «Харківський політехнічний інститут»,
д-р техн. наук, професор,
голова Харківського осередку Української федерації інформатики

Актуалізація феномена електронних ресурсів бібліотек у системі наукових комунікацій

Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: моногр. – Х.: ХДАК, 2008. – 289 с.

Образование есть процесс информационный по своей природе, поскольку включает в себя задачи обработки, хранения, передачи и приумножения знаний в масштабах всего общества.

В. Стражев

Сучасне суспільство, яке швидко змінюється й стрімко інформатизується, останнім часом стали називати суспільством знань. Одне із центральних завдань у цьому суспільстві, спрямованому на розвиток створення і накопичення інформації і знань, відводиться системі наукових комунікацій, в якій важливу роль відіграють бібліотечні інформаційні ресурси. В умовах розвитку технологій інформаційного суспільства відбувається перехід від книжкової культури до культури мультимедійної, при цьому посилюється соціальне значення бібліотек та їхніх електронних ресурсів, найважливішою функцією яких визначається комунікаційна. Це пов'язано з тим, що розвиток мережних технологій розвиває поняття наукової і не наукової інформації, оскільки пошукові системи не розрізняють суто наукову проблематику з загальнокультурною, розважальною, псевдонауковою. Тому завданням першочергового значення є адекватне відображення достовірних і якісних наукових ресурсів у системі традиційних бібліотек. Вирішення такого складного завдання взяла на себе Г. В. Шемаєва у своїй монографії.

Монографічне дослідження спрямоване на теоретизацію феномена електронних ресурсів бібліотек як актуального масиву наукової інформації, що використовується для соціальних і специфічних потреб науки.

Базою дослідження Г. В. Шемаєва обрала електронні ресурси бібліотек України, які є найбільш наближеними до науки, серед яких вона виділила ресурси бібліотек України національного, регіо-

нального, галузевого значення та бібліотек науково-дослідних установ.

Структура монографічного дослідження визначається логікою подання матеріалу та складається зі вступу, п'яти розділів, післямови та списку використаної літератури.

У вступі авторка обґрунтовує роль і значення електронних ресурсів бібліотек у системі наукових комунікацій як феномена ХХІ століття, визначає основні завдання дослідження, доводить доцільність обраної структури монографії.

У першому розділі «Соціально-комунікаційний потенціал бібліотек» розкрито соціальний і комунікаційний потенціал через термінологічні визначення самого поняття «електронні ресурси» та їх комплексу: електронні каталоги, бази даних, електронні бібліотеки, портали, репозитарії, навігатори, дискусійні списки розсилу, форуми, телеконференції, мультимедійні ресурси. Важливим є застосування для цього порівняльного аналізу визначень понять в українському та зарубіжному бібліотекознавстві.

З метою поглибленого розуміння соціально-комунікаційного потенціалу бібліотек авторка застосовує історичний підхід, що дозволило їй визначити основні історико-культурні традиції, які зберігаються протягом розвитку суспільства, зокрема науки, наповнюються новим змістом і змінюють форми. З урахуванням визначених характеристик електронних ресурсів вона здійснила аналіз сучасного стану інформаційного забезпечення науки України, залучивши теоретичні і практичні підхо-

ди провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі бібліотекознавства.

У другому розділі «Бібліотеки України в інформаційній інфраструктурі науки» Г. В. Шемаєва розглядає інформаційну інфраструктуру науки та роль бібліотек з точки зору соціально-комунікаційного, соціально-організаційного та соціально-психологічного підходів. З точки зору соціально-комунікаційного підходу вона визначає інформаційну інфраструктуру науки як систему відносин, що забезпечує задоволення інформаційних потреб науковців та реалізацію їх надбань у духовній і матеріальній сферах суспільства, охоплює інтереси держави, громадян і наукової соціальної інституції. Важливим компонентом такої системи вона вважає інформаційні ресурси за рівнем когнітивної насиченості потоку інформації, віддачі у різних сферах суспільства; організаційні якості інформаційно-комунікаційних структур, умови використання інформаційних продуктів та послуг.

З точки зору соціально-організаційного підходу авторка розглядає структуру наукового комплексу за формами, регіональним поділом, відомчою підпорядкованістю, секторами науки; кадрову складову – за рівнем підготовки та перепідготовки, кількістю, структурою, сферами діяльності; матеріально-технічні ресурси – за рівнем забезпеченості наукової сфери; систему методів та методик наукових досліджень – за станом відповідності міжнародним стандартам; фінансові ресурси – за станом фінансування та розподілом між секторами науки. З точки зору соціально-психологічного підходу розглянуто психологічні фактори відносин між науковцями у сфері реалізації науково-дослідницьких розробок, формальних і неформальних зв'язків між ученими, їх співвідношення між собою, ставлення їх до засобів, форм і каналів наукової інформації, даних і знань.

Зазначені підходи дали змогу авторці визначити основні тенденції, що характеризують комунікаційне середовище науки, до яких вона віднесла розвиток системи електронних наукових публікацій; посилення значення електронних наукових архівів, репозитаріїв; зростання популярності електронних бібліотечних каталогів та баз даних; збільшення кількості наукових електронних бібліотек і порталів; зростання важливості електронної пошти, телеконференцій, дискусійних груп, форумів, блогів, персональних веб-сторінок вчених тощо; застосування мультимедійних технологій.

У третьому розділі «Характеристика електронних ресурсів бібліотек України» здійснено аналіз

електронних ресурсів бібліотек України на різних рівнях: національному, регіональному, галузевому, спеціалізованому. Одним із істотних елементів системи інформаційного забезпечення науки авторка визначає генерацію й поширення власних електронних ресурсів, що сприяє включенню і поширенню результатів досліджень української наукової думки у світовому інформаційному просторі та організації доступу до зарубіжних. Значну увагу вона приділяє ролі власних електронних ресурсів у системі наукових комунікацій, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; бібліотек регіонального рівня, зокрема Харківського регіону; провідних галузевих бібліотек: Державної науково-технічної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки; бібліотек вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, досліджує типологічний склад електронних ресурсів бібліотек, ступінь використання їх українськими вченими. Залучення значного масиву емпіричних даних, одержаних авторкою особисто, дало їй змогу визначити вплив електронних ресурсів бібліотек на стан інформаційного забезпечення потреб вітчизняної науки та виявити недоліки, до яких вона віднесла недостатній рівень наповнення і структуризації електронних ресурсів, недосконалість пошукових процедур, слабкість системних зв'язків і координації інформаційно-обмінних відносин, незадовільний стан управління інформаційними потоками тощо.

Визначення ролі і місця бібліотек України в системі інформаційного забезпечення потреб науки як соціального інституту і сфери проведення наукових досліджень науковцями різних галузей дало змогу авторці окреслити такі магістральні завдання бібліотек:

- формування інноваційно-інформаційного середовища науки;
- створення комплексу наукових електронних ресурсів на спеціалізованому, регіональному, галузевому та національному рівнях;
- підвищення наукової інформативності бібліотечних сайтів завдяки розширенню репертуару як опублікованих, так і неопублікованих результатів наукових досліджень;
- організація допомоги співробітникам наукових та освітніх установ в архівації їх наукових робіт та проведенні поцифрування друкованих наукових документів;
- вилучення, перероблення, структурування знань для відображення їх у системі електрон-

них ресурсів та організація транспортування знань;

- створення умов комфортного доступу до знань та сприяння розширенню кола користувачів наукової інформації.

У четвертому розділі монографії «Диверсифікація каналів і засобів системи наукових комунікацій та їх вплив на інформаційно-комунікаційну діяльність бібліотек» дослідниця характеризує систему наукових комунікацій, канали і засоби в цій системі, розкриває вплив електронних каналів і засобів, які змінюють ієрархічно організовані наукові комунікації на нові моделі. Г. В. Шемаєва відзначає, що значну роль у системі наукових комунікацій сьогодення, компонентами якої є традиційні та електронні канали, різноманітні засоби і форми, відіграють бібліотечні електронні ресурси, розвиток яких позначається переводом в електронну форму традиційних джерел інформації, розширенням та збагаченням комплексу форм і засобів наукової взаємодії в електронному середовищі. Визначається, що значний вплив на формування нових комунікаційних відносин справляють мультимедійні технології, забезпечуючи багатство змісту, синкретизм форми, поєднання різних видів текстової, графічної, звукової, відеоінформації та різноманітність засобів їх вилучення і представлення.

У монографії відзначається, що розвиток електронних каналів і засобів наукової комунікації сприяє трансформації бібліотеки в складну систему, яка вирізняється багатокомпонентністю, інтегральністю, поєднанням лінійного і нелінійного подання інформації. Визначення впливу диверсифікації каналів і засобів системи наукових комунікацій на діяльність бібліотек дало змогу дійти нового висновку про зростання ролі в інформаційному забезпеченні науки всіх бібліотек, незалежно від типу, виду, підпорядкованості. Авторка доводить, що в умовах розвитку інформаційного суспільства стираються відмінності між науковими та іншими видами бібліотек у зв'язку з тим, що урівнюються їх можливості щодо організації доступу до віддалених наукових ресурсів.

У п'ятому розділі «Формування стратегій розвитку електронних ресурсів в системі наукових комунікацій» авторка визначає основні стратегії розвитку електронних ресурсів бібліотек України, до яких відносить стратегії професійної комунікаційної взаємодії бібліотечних фахівців в електронному середовищі, стратегії збагачення, аналітичної діяльності та управління електронними ресурса-

ми. Першочерговою стратегією розвитку електронних ресурсів бібліотек України в системі наукових комунікацій вона вважає професійну взаємодію фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, основним змістом якої є створення відповідного професійного клімату для здійснення стратегій, спрямованих на розкриття потенціалу електронних ресурсів, уведення їх до сучасних каналів наукових комунікацій, формування єдиного інформаційного простору.

До стратегій збагачення системи електронних ресурсів авторка відносить нові форми наукової взаємодії, розширення спектра видів і типів документів в електронних ресурсах, що відбивають результати науково-технічних досліджень в усіх галузях знань, установлення тісніших зв'язків між виробниками таких ресурсів; до стратегій аналітичної діяльності – подання електронних ресурсів у формі аналітичних описів для цілеспрямованої діяльності фахівців та вчених на основі розроблення оціночних критеріїв наукового знання із застосуванням соціально-когнітивних принципів, а до стратегій управління електронними ресурсами та знаннями – поєднання управління функціонально-організаційними формами, їх інформаційним наповненням, окремими фрагментами знань.

Визначення саме таких стратегій Г. В. Шемаєва пов'язує, головним чином, з розгортанням змісту інформаційно-бібліотечної діяльності за рахунок презентації наукових здобутків в електронному середовищі, з розширенням електронних форм подання результатів наукових досліджень та засобів наукової взаємодії, збільшенням типів та видів універсальних, галузевих, предметно орієнтованих електронних ресурсів у національних і глобальних мережах.

У монографії визначено, що на формування основних стратегій розвитку електронних ресурсів бібліотек України як активної частини інтелектуальних ресурсів істотно впливають такі найважливіші чинники, як: соціально-комунікаційний потенціал бібліотек, історико-культурні традиції, інфраструктурні особливості бібліотечної діяльності в системі науки, стан і тенденції розвитку електронних ресурсів бібліотек України різних типів і видів, застосування сучасних каналів, засобів та інструментів комунікативної взаємодії у науці, інтеграція і диференціація наукової діяльності, дистанційний характер сучасних наукових комунікацій, поширення електронних форм подання результатів наукових досліджень в інформаційному просторі науки і суспільства тощо.

Безперечною заслугою авторки є застосування різних підходів до здійснення характеристики електронних ресурсів бібліотек України, визначення їх властивостей у системі наукових комунікацій та стратегій розвитку.

Монографічне дослідження, проведене Г. В. Шемаєвою, є комплексним завершеним дослідженням, привертає увагу оригінальністю, багатоаспектністю викладеного матеріалу із застосуванням

міжнародного досвіду і теоретичного доробку зарубіжних і вітчизняних фахівців у галузі бібліотекознавства, інформатики, соціології, є вельми корисною працею для науковців і практиків у галузі бібліотекознавства. Написана простою, зрозумілою мовою, монографія посяде своє місце на книжковій полиці не тільки тих, хто працює у бібліотеці, але й тих, хто любить й цінує книгу та наукове спілкування.